

Porthan-Seuran historiikki – suomalaiskansallisesta seurasta tieteelliseksi yhdistykseksi¹

Toivo Viljamaa

Seuran perustaminen

Turun yliopiston yhteyteen vuonna 1936 perustettu Porthan-Seura syntyi suomalaiskansallisessa hengessä. Seuran syntysanat lausuttiin Yrjö Koskisen muistotilaisuudessa. Seuran perustajissa oli samaa kansallista henkeä ja intoa, joka oli saattanut alkuun Turun Suomalaisen yliopiston, ja samoja tunteita, jotka olivat nousseet esiin jo yli puoli vuosisataa aiemmin, jolloin oli juhlittu Porthanin patsaan pystyttämistä Turussa. Hyvä esimerkki näistä tunteista on oululaisten sähke vuodelta 1864: ”*Eläköön Porthanin herättämä henki Suomalaisista Aurajoen rannoilta Pohjan pitkille perille*” (sanomalehti *Hämäläinen* 16.9.1864).

Porthanin osuus kansallistunteen herättäjänä näkyy selvästi sanoista, jotka Elias Lönnrot lausui patsaan paljastusjuhlassa: ”*Vaikka hänen ansionsa jo hänenkin ajallansa tunnustettiin suuriksi, ovat ne kuitenkin vaikuttaneet enemmän tulevaisuuteen eikä niitä unhoteta niin kauan kuin Suomen kansa maailmassa mainitaan; sillä hän korotti suomalaisen sivistyksen siitä halveksitusta ja unhotetusta tilasta, jossa se ennen häntä oli ollut. Mitä olisimme me nyt ja mistä koko kansan kieli ja historia, jos Porthania ei olisi ollut?*” (sanomalehti *Sanomia Turusta* 16.9.1864). — Porthan on aina löydetty, kun tarvitaan Suomi-tietoisuutta ja suomalaisten itsetunnon herättämistä. Siksi oli luonnollista, että Turun suomalaisen yliopiston puuhamiehet perustivat myös Porthan-Seuran.

Porthan-Seura on siis osa Turun yliopiston varhaishistoriaa. Perustajajäsenien ja ensimmäisten toimijoiden nimistä voi päätellä, että seura liittyi kiinteästi yliopiston toimintaan. Seuran ensimmäiset jäsenet olivat humanistisen tiedekunnan professorit Uno Harva, Einar W. Juva, Emil Öhmann, Topi Kallio, Paavo Ravila, J. E. Salomaa ja V. A. Koskenniemi, sekä tri, myöh. prof. Kaarlo Jäntere. Ensimmäiset esimiehet olivat prof. Uno Harva 1936–1949, prof., akateemikko V. A. Koskenniemi 1950–1951 sekä prof. J. E. Salomaa 1952–1959; ensimmäiset sihteerit olivat prof. J. E. Salomaa 1936–1937, dos. Heikki Lehmusto 1938–1944 ja ylikirjastonhoitaja, prof. Eero K. Neuvonen 1945–1952. V. A. Koskenniemi ja Einar W. Juva olivat yliopiston rehtoreita ja Kaarlo Jäntere yliopiston sihteeri. Useat seuran perustajista hyvin aktiivisesti mukana Turun yliopiston lahjoitusvarojen keräystoiminnassa, mm. Kaarlo Jäntere yliopistoseuran ja

¹ Kirjoitus perustuu seuran 70-vuotisjuhlassa 14.11.2006 pidettyyn esitelmään.

keräysorganisaation sihteerinä, J. E. Salomaa yliasiamiehenä ja Heikki Lehmusto aktiivisena kerääjänä ja suomalaisuuden puolestapuhujana; ja tietysti Uno Harva, Porthan-Seuran toiminnan sielu, oli kulkenut eri puolilla Suomea puhumassa suomalaisen yliopiston puolesta.

*”Muistakaamme: tällä hetkellä katsovat meihin kaikki suomalaisuuden suuret esitaistelijat! Emmekö siis tahtoisi osoittaa heille, että me olemme heidän arvoisiaan jälkeläisiä,
– osoittaa sen heille ja koko maailmalle–
laskemalla perustuksen laitokselle, jonka tehtävänä on toteuttaa kansamme kauneimmat unelmat,
– laitokselle, jonka tehtävänä on jalostaa ja kirkastaa halveksittu kansallisuutemme siihen arvoon ja valtaan, joka sillä tulee olla isiemme maassa;
– laitokselle, jonka tehtävänä on kohottaa kielemme siihen kunnia-asemaan, mikä sillä on vasta silloin, kun sitä käytetään tulkitsemaan ihmisneron kauneimpia ja ylhäisimpiä saavutuksia;
– laitokselle, jossa yleismaailmallinen sivistys sulatetaan kansamme omaksi ja jossa Suomen kansan henkiset rikkaudet saatetaan hyödyttämään ihmiskuntaa”²*

Epäilemättä Uno Harva tarkoitti suomalaisuuden esitaistelijoilla myös Henrik Gabriel Porthania!

Seuran ensimmäinen vuosikokous oli marraskuun 7 p:nä 1936, lähellä Porthanin syntymäpäivää:

Läsnä prof. Harva, Juva, Kallio, Ravila, Salomaa ja tri Jäntere; pj. Harva, siht. Salomaa; prof. Harva piti esitelmän ”Antero Vipusesta”; seuran säännöt lähetettiin jälleen vähäisten korjausten jälkeen Oikeusministeriöön rekisteröitäviksi; aikakauslehden nimeksi hyväksyttiin ”Länsi”; keskusteltiin alustavasti Porthanin ”Opera Omnian” julkaisemisesta.

Sääntöjen mukaan seuran tarkoituksena on edistää humanistisia tieteitä; seura pyrkii toteuttamaan tätä tarkoitusta järjestämällä esitelmätilaisuuksia, toimittamalla aikakauskirjoja ja julkaisemalla tutkimuksia. Tärkeimmät toimintamuodot ovat esitelmätilaisuudet, aikakauslehti ”Länsi” ja Porthanin koottujen teosten *Opera omnian* julkaiseminen. Vuoden 1937 tulo- ja menoarviosta käy ilmi, että jäsenhankintaa kannustettiin prosenttipalkkiolla. Tulot tulivat vuosijäsenmaksuista ja sponsoreilta.

Tässä kohtaa on otettava esille tunnettu Turun yliopiston kehittämistä koskeva tapahtumasarja, joka kertoo, mitä ”suomalaisuus” ja ”suomenmielisyys” tarkoittivat Turussa ja maakunnissa 1920-luvulla ja miten tuleva Porthan-Seura ja seuran alkuunpanija ja ensimmäinen puheenjohtaja Uno Harva liittyivät kiinteästi Turun Suomalaisen yliopiston varhaishistoriaan.³ Tupakkatehtailija Rettig oli tehnyt merkittävän lahjoituksen Åbo Akademille teologisen tiedekunnan perustamiseen. Kun Rettig ei ollut antanut vastaavaa lahjaa suomalaiselle yliopistolle, aitosuomalaisien tunteet kävivät niin kuumina, että he ryhtyivät boikotoimaan Rettigin savukkeita. Boikotin takia tai siitä huolimatta Rettig ilmoittikin tekevänsä lahjoituksen Turun Suomalaiselle yliopistolle

² Uno Holmberg (Harva) Turun yliopistoa kannattavassa puheessaan Kuopiossa vuonna 1919. Lähde: Timo Tarmio, *Päin nousevan Suomen rantaa*, s. 77.

³ Lähteet: Tauno Perälä, *Turun Yliopisto 1920–1939*, s. 37–50, ja Timo Tarmio, *Päin nousevan Suomen rantaa*, s. 75–94.

suomalaiseen kulttuuritarkoitukseen. Lahjoituksen avulla päätettiin perustaa Suomen historiallisen ajan arkeologian ja sivistyshistorian professorin virka.

Virkaan aiotun ”suomenmielisyydestä” syntyi kuitenkin epäilyksiä ja suuri kiista. Viran hakijan suomenmielisyyttä ja suomenkielisyyttä arvosteli mm. Heikki Lehmusto – tuleva Porthan-Seuran sihteeri – sanoen mm. näin ”Ellei Turun yliopisto ole mahdollisimman suomalainen, elleivät suomalaiskansalliset virtaukset saa sieltä käsin kannatusta ja tukea, niin koko laitoksen merkitys supistuu pieneksi, sillä ei ole silloin mitään erikoistehtävää ja yksinkertaisesti – sitä ei tarvita” (*Aitosuomalainen* 4/1925). Kiiwas väittely yliopiston ja virkaan aiotun suomalaisuudesta aiheutti sen, että kansleri viivytti professorin nimitystä ja lopulta ei suorittanut sitä. Neuvottelujen jälkeen lahjoittaja Rettig suostui siihen, että lahjoitus voidaan käyttää vaihtuva-alaisen professorinviran perustamiseen; viran alaksi päätettiin *sosiologia*. Tehtävään löydettiin myös sopiva ja ansioitunut tiedemies *Uno Holmberg* (sitemmin *Harva*). — Ilman tupakkaa ja Rettigiä ei siis olisi Porthan-seuraakaan. Seuran äänenkannattajan ”Länsi” -lehden mainoksista voi taas päätellä, että sopu ”ruotsinkielisten” tehtailijoitten kanssa oli saavutettu.

Mitä suurempi vastuu

on miehellä työssään ja toimestaan, sitä tärkeämpi tehtävä on apulaisen valitseminen.

Suuri on niitten tupakoitajain luku, jotka ovat ottaneet työssä ”apulaisekseen” Klubi 7:n. Ja he sanovat valinneensa viisaasti, sillä Klubi 7:n erinomaiset sauhut pitävät ajatukset selvinä ja vaikuttavat niin innoittavan virkittävästi. Tämän vuoksi Klubi 7:tä onkin tullut hintaluokkansa poltetuin savuke.

25 kpl 4:—
20 kpl 3:25

P. C. RETTIG ja Kumpp.

Klubi 7 piristää!

Sponsorin mainos ”Länsi” -lehden takakannessa

Uno Harvan valintaa Turun yliopiston professoriksi perusteltiin kansallisten tieteiden ohella myös sillä, että hän kykenee tekemään toiminnallaan suomalaista kulttuuria ja tutkimusta sekä Turun Suomalaista yliopistoa kansainvälisesti tunnetuksi. Samaan tavoitteeseen Porthan-Seuran perustajatkin pyrkivät. Porthanin ottaminen Seuran nimeen oli luonnollista siksi, että hän oli tunnettu suomalaisten varhais historian tutkija kuten Uno Harvakin. Porthan on Suomen historian tutkimuksen isä, Harva taas perusti suomalais-kansallisen uskontotieteen. Molemmille oli yhteistä toiminnan perustaminen kansallisen menneisyyden ja kansanperinteen tutkimiseen, Suomi-tietouden lisääminen ja suomalaisen tieteen tekeminen kansainväliseksi.

Seuran jäsenen dosentti Allan Tiitan sanat Porthanista, sopisivat kuvaamaan yhtä hyvin Uno Harvaa:

”Porthanin mukaan yhteiskunnallisen uudistustyön edellytys on oman tuntemus. ... Porthan on myös hyvä esimerkki siitä, että kansallinen ja kansainvälinen toiminta eivät ole ristiriidassa keskenään. Hän oli yhdessä persoonassa käytännöllinen viitasaarelainen, suuri suomalainen, uskollinen ruotsalainen ja vakauksellinen eurooppalainen. On hyvä muistaa, ettei minkään muun maan tutkijoilla ole yhtä hyvät mahdollisuudet tutkia Suomea ja suomalaisia kuin suomalaisilla itsellään. Suomalaiset tutkijat voivat osallistua maailman yhteisen tietopankin kartuttamiseen myös keskittymällä oman maan tutkimiseen ja

välittämällä tutkimustyönsä tulokset kansainvälisen tutkijayhteisön tietoisuuteen.”⁴

Kokoavasti voimme sanoa, että kansallinen tutkimus, kansainvälisyys ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen olivat ne kolme seikkaa, jotka yhdistivät Porthan-Seuran perustajaa Uno Harvaa ja suomalaisuuden esikuvaksi otettua Henrik Gabriel Porthania.⁵

Tämä tarkoittaa, että **Porthan-Seuran ideologiassa ”suomalaisuus” ei ole toisten, ruotsalaisten ja heidän kielensä, vastustamista vaan oman menneisyyden ja kulttuurin tutkimista ja Suomi-tietoisuuden ylläpitoa niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin.**

Seuran yleissivistävä tehtävä: aikakauslehti ja yleisöluennot

Seura ryhtyi heti ihailtavalla aktiivisuudella julkaisemaan yleissivistyksellistä aikakauslehteä ”Länsi”. Lehti ilmestyi vuosina 1936–1941 kaikkiaan 13 numerona. Lehti lakkasi sota-ajan vaikeuksien takia. Rahoittajat kaikkosivat ja lehdelle oli vaikeuksia saada tilaajia.⁶

Seuraavassa muutamia artikkelien nimiä, jotka osoittavat, että aiheiden kirjo oli laaja – tosin kansanperinne, koulutus ja Turkuja ympäröivä luonto sekä luonnon hyödyntäminen olivat keskeisiä aiheita:

”Missä mielessä maailmanhistoria on mahdollinen?” (K. Jäntere); ”Oppikoulut ja Suomen historia”, ”Lasten kielen kehityksestä” (P. Ravila); ”Itämeri ja Suomi” (Einar W. Juva); ”Turun yliopisto ja Varsinais-Suomi” (Uno Harva); ”Pohjanmaan suuri herätysaarnaaja” (Erkki Kaila); ”Kalevalan historiallinen pohja” (Reino Lento); ”Suomen metsätalouden merkityksestä” (T. I. Lehtikunnas); ”Teuraskarja maanviljelijän tulolähteenä” (Arvi Kontu); ”Loishyönteiset ihmiskunnan hyväntekijöinä” (W.A. Linnaniemi); ”Puutarhakukat ja kulttuuritutkimus” (Uno Harva).

U L K A I S T A A N P O R T H A N S E U R A N T O I M E S T A

S I S Ä L L Y S:

Mitä mieltä maailmanhistoria on mahdollinen?	K. Jäntere	51	45
Suomen metsätalouden merkityksestä	T. I. Lehtikunnas	52	50
Oppikoulu ja ulkomaankoulutus	W. O. Stenroos-Ruohonen	53	58
Muutama sana suojelustaloustutkimuksen kehittämiseksi ja sen agendiä 1936-1941	U. Harva	54	59
Oppikoulu ja Suomen historia	Paavo Ruuska ym.	55	58

ASTAVVA TOIMITTAJA PAAYD KAVILA
ALOUDENVOITA, A T L LEHTIKUNNAS
no 1 (2) 22 11 1937

⁴ Porthan-Seuran kokous 18.11.2004. Ks. myös tämä lehti, s. 19–27.

⁵ Uno Harvasta suomalaisen kulttuuriperinnön vaalijana, ks tarkemmin Veikko Antosen artikkeli tässä lehdessä.

⁶ Lehteä avustivat mm. johtaja Hugo Helander, kauppaneuvos K. Toivonen ja johtaja Uno Miettinen. Lehdessä mainostivat Makeis-, keksi- ja leipätehdas IPNOS, Keskinäinen vakuutusyhtiö SUOMI sekä P.C. RETTIG ja Kump. (Klubi 7).

— Ainakin kolme viimeksi mainittua ovat mainioita esimerkkejä siitä, miten humanistinen tutkimus voidaan liittää varsinaissuomalaisten jokapäiväiseen elämään.

1940-luvun alussa keskusteltiin paljon kulttuurivuorovaikutuksesta tiedemiesten ja liikemiesten välillä. Aloitteen teki vaatetusliikkeen johtaja Hugo Helander. Ote kertomuksesta vuodelta 1943:

Lahjoittaja (H. Helander) perusteli kantaansa mm. seuraavasti:

”Porthan-Seuralle olisi suureksi kunniaksi, jos se voisi omalta kohdaltaan todistaa mahdollisimman laajoille piireille, miten tiede ja siihen pohjautuva kulttuuri kuuluvat myös suurelle yleisölle, esim. liikemiespiireille. Seuran tulisi selittää ja kirkastaa kulttuurin merkitystä myös käytännölliselle elämälle. Ilman syvempää kulttuuritietoutta käytännöllinen elämä jää tarkoituksettomaksi, hedelmättömäksi, kuolettavaksi. Tiede ja taide olisi saatava kaikkien kansalaisten yhteiseksi omaisuudeksi.

Siksipä esimerkiksi talouselämän edustajien pitäisi saada tuntea sivistyksen korkeimmatkin ahjot henkiseksi kodikseen. Olisi saatava aikaan entistä vilkkaampi vuorovaikutus tiedemiesten ja käytännön ihmisten välille; niinpä Porthan-Seura olisi saatava koko Turun henkiseksi omaisuudeksi ja vanhan Turun koko elinvoima Porthan-Seuran voimanlähteeksi.”

Päätettiin järjestää yleisöluentoja Turun yliopistossa ja myöhemmin Raumalla Helanderin lahjoituksen loppusummalla. Luentopalkkioksi sovittiin à 1000 mk luennolta. Luentosarja pidettiinkin 27.11. – 2.12.1944.

Dos. Lehmusto kertoo vuosikertomuksessa seuraavaa:

”Prof. Harva piti kaksoisluennon aiheesta ’Yleinen mielipide, sen synty ja merkitys’, prof. J. E. Salomaa piti kaksoisluennon ’Snellmanin historianfilosofiasta’, prof. Paavo Ravila luennoi ’Neuvostoliiton kansoista’, prof. Kaarlo Jäntere luennoi ’Taloudellisesta historian käsityksestä’ ja dosentti Heikki Lehmusto aiheesta ’Snellmanin käsitys perheestä ja perhe-elämän merkityksestä’. Tällä Seuran ensimmäisellä luentoviikolla pidettiin kaikkiaan 10 luentoa. Yleisö ei ollut varsin runsaslukuinen (n. 35–60 henkeä), mutta se tuntui olevan kiitollinen kuulemastaan. Sanomalehdistö, erikoisesti Turun Sanomat ja Sosialisti selostivat luentoja laajasti ja sängen ylistelevässä hengessä. Kirjoittipa Turun Sanomat oikein johtavan kirjoituksenkin luentoviikon johdosta – tosin sotkien Porthan-Seuran Agricola-Seuraan – ja kehoitti vastuksista ja kylmyydestä huolimatta vast’ edeskin järjestämään tällaisia luentoja.”

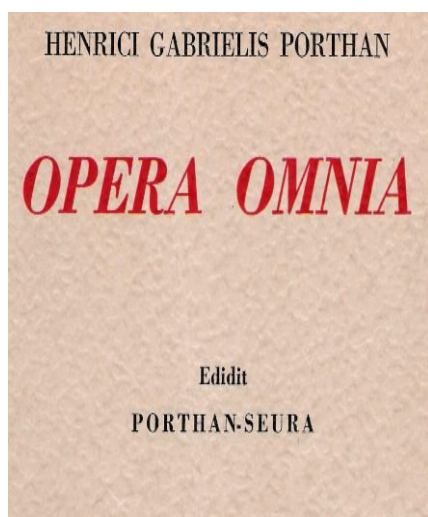
Luento- ja esitelmätilaisuuksia on järjestetty tämänkin jälkeen, useimmiten joko Porthanin tai seuran vuosijuhlissa. Säännölliseksi seuran toiminnaksi ovat vakiintuneet keväiset ja syksyiset kokoukset ja niiden yhteydessä pidetyt esitelmät. 70 vuoden aikana seuran kokouksissa on siis esitetty puolen toistasataa esitelmää Porthanin hengen mukaisesti hyvin monilta eri aloilta: suomalaisesta kansanperinnöstä ja suomen kielestä,

Suomen historiasta, aatehistoriasta, filosofiasta, Turkuun ja sen ympäristöön liittyvistä aiheista, arkkitehtuurista, maantieteestä, luonnonilmiöistä, lääketieteestä jne.⁷

— **Seura on muuttunut humanistisesta oppihistorialliseksi ja monitieteiseksi yhdistykseksi.**

Julkaisutoiminta: *Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia*

Seuran tärkeimmäksi tehtäväksi muodostui aivan alusta alkaen Porthanin koottujen teosten (*Opera omnia*) toimittaminen ja julkaiseminen. Tehtävä on leimannut seuran toimintaa niin suuresti, että seura mielletäänkin enemmän Porthanin perintöä vaalivaksi yhdistykseksi kuin, kuten alkuperäinen tarkoitus oli, Porthanin esimerkkiä seuraavaksi monitieteelliseksi yhdistykseksi.

Julkaisutyö ei ole ollut helppoa. Vaikka Porthanin tuotanto onkin hyvin runsas, tuntuu kuitenkin 70 vuotta jatkunut yhden teossarjan toimittaminen pitkältä ajalta – joskus se tuntunut jopa taakalta. Koottujen teosten julkaisemista on syystä kutsuttu ”ikuisuusprojektiksi”.⁸ – Vuonna 2004 Seura päättikin panna pisteen tälle nimittelylle ja laati suunnitelman, jonka mukaisesti *Opera omnia* -projekti saatiin päätökseen vuoden 2007 loppuun mennessä.

Opera omnia, vol. I

Ensimmäinen osa oli tullut kiireesti julki jo vuonna 1939 Porthanin syntymän 200-vuotisjuhlaan. Osa sisältää Porthanin filosofiset väitöskirjat ja valikoiman muita hänen johdollaan julkaistuja väitöskirjoja. Julkaisu ei saanut kovinkaan hyvää vastaanottoa: julkaistu aineisto ei ole mielenkiintoista tai tieteellisesti merkittävää ja sitä voi ymmärtää vain muutama harva latinan kieltä osaava teologi. Aloitettussa hankkeessa oli kaksi ongelmaa. Ensiksi aineisto on latinankielistä ja toiseksi sisällöltään merkittävämpi Porthanin akateeminen tuotanto oli jo julkaistu *Finska Litteratursällskapet*in toimesta kirjasarjassa *Henrici Gabrielis Porthan Opera selecta* – eli Porthanin Valituissa teoksissa – 1800-luvun loppupuolella. Miksi siis julkaista uudestaan tai julkaista sellaista, joka ei kiinnosta?

Osan I vastaanotosta sihteeri Heikki Lehmusto toteaa (26.2.1941) mm.:

”Porthanin *Opera omnia* I ei ole mennyt kaupaksi ... Ainoastaan 4 kappaletta on myyty ja 3 tuhoutui sodassa ... Mainittu julkaisu sai kyllä tavallaan hyvän vastaanoton ja mainiot suosituksot osakseen. Niinpä Uusi Aura kirjoitti: Toivot-

⁷ 23.11.1996 pidetyn seminaaritulaisuuden ”Henrik Gabriel Porthanin asema ja merkitys tiedemiehenä ja yliopistonopettajana” esitelmät on julkaistu teoksessa Manninen Juha (toim.), *Porthanin monet kasvot. Kirjoituksia humanistisen tieteen monitaiturista*. Hist.Ark. 114. SKS, Helsinki 2000.

⁸ H. K. Riikonen, Porthanin kootut teokset – ikuisuusprojektin antia. *Tieteessä tapahtuu* 1999/6.

*tavasti kyseessä oleva teos hankitaan kirjastoihin, sekä julkisiin että koulujen, rovastikuntien ja mahdollisimman monen yksityisen kirjastoon. Porthanin neuvot ovat terveellistä luettavaa nykyaikain papeille ja opettajille. ... Viitasaaren kirkkoherranvirasto on lähettänyt ylistävän kiitoksen saamastaan vapaa-kappaleesta ... Historiallisessa aikakauskirjassa (N:o 4) annettu arvostelu ei ole yhtä myönteinen (arvostelu koski sitä, että Porthanin tuotannon ”elävä” osa on jo julkaistu *Opera selectassa* – siis tämä on vähemmän elävää ja kiinnostavaa!).”*

Seuraavassa toimintakertomuksessa Lehmusto voi sitten tyytyväisenä siteerata Edvin Linkomiehen pääosin positiivista arviota. – Tosin Linkomieskin toteaa, että koska Porthanin tuotannon tärkein osuus on jo julkaistu *Opera selectassa*, Porthan-Seuralle on jäänyt julkaistavaksi tuotteita, joilla on vähemmän mielenkiintoa. Porthanin omilla väitöskirjoilla ei ole sanottavaa tieteellistä arvoa, mutta aikakauden ajatustavan ja Porthanin oman persoonallisuuden kannalta ne ovat mielenkiintoiset. Porthanin johdolla julkaistuissa väitöskirjoissa on useissa aiheena puhe- ja saarnatyö, ja niistä ilmenee Porthanin käytännöllis-empiirinen ajatuskanta, jonka hän tahtoi juurruttaa myös oppilaihinsa. Linkomies toteaa myös, että ensimmäiseen osaan koottujen väitöskirjojen sisällys ja niiden latinalainen kielimuoto aiheuttavat, että koottujen teosten ensimmäinen nide varmastikaan ei saa lukijoikseen muita kuin muutaman erikoistutkijan. Sen sijaan Linkomies uskoo seuraavien osien herättävän laajempaa mielenkiintoa ja toivoo, ettei jatkoa tarvitsisi kauan odottaa. – Seuraava osa ilmestyi v. 1963!

Käsikirjoituksia ja luentomuistiinpanoja

Seura otti huomioon saamansa kritiikin ja päätti julkaista seuraavaksi käsikirjoituksina säilynyttä aineistoa, Porthanin omia kirjoituksia ja hänen oppilaittensa luentomuistiinpanoja: filosofiaa, retoriikkaa, kasvatustiedettä, historiaa, mm. Venäjän historia, arkeologiaa. Työ oli vaikeaa, koska käsikirjoitukset oli etsittävä Ruotsin ja Suomen eri kirjastoista ja kokoelmista ja löydetty käsikirjoitukset olivat vaikealukuisia. Lisäksi oli taloudellisia vaikeuksia, sponsoreita ei enää löytynyt ja Opetusministeriö, josta tuli ainoa rahoittaja, antoi rahaa vain tuloksien mukaan.

Julkaisutyön edistymiseen vaikutti ratkaisevasti, että toimittajaksi saatiin oppihistorian ja 1700-luvun asiantuntija dosentti Eero Matinoli, joka myös laati *Opera omnian* julkaisuperiaatteet ja kokosi tähän työhön tarvittavan laajan viitekirjallisuuden. Innostus Porthanin perintöön oli niin suuri, että koottujen teosten toimittamista kutsuttiin ”kansalliseksi kulttuuriteoksi”. Osa II luovutettiin juhlallisesti presidentti Kekkoselle. – Lehdissä ilmoitettiin että Porthanin Koottujen sarjassa ilmestyy vielä kaksi tai kolme osaa. — Osa on ilmestynyt tämän jälkeen kaikkiaan yksitoista!

Akatemian kirjaston historia, Juustenin Piispainkronikka, suomalaista kansanrunoutta ja Suomen varhishistoriaa

Mistä tämä laajentuminen johtui? 1960- ja 70-luvuilla päätettiin lähinnä Eero Matinollin tutkimusten ansiosta, että *Opera omnia* -sarjassa tulee julkaista nimensä mukaisesti kaikki Porthanin tuotanto ja ainakin sen merkittävin ja kiinnostavin osuus, jonka ansiosta Porthan oli saanut ”Suomen historian tutkimuksen isän” nimen – siis Paavali Juustenin Piispainkronikan selitysteos, Akatemian kirjaston historia ja kansanrunotta koskevat tutkimukset, mm. *De poesi Fennica*. Tämä oli tehtävä siksikin, että vanha *Opera selecta* ei täytä tieteellisen julkaisun vaatimuksia. – Uuden suunnitelman mukaan

sarjan osia olisi ollut kymmenen, ja jos vaativalle työlle varataan riittävästi aikaa, se saadaan päätökseen vuonna 1992.

Esteitä työlle tuli – dosentti Eero Matinollin kuolema aiheutti luonnollisesti viivästyksiä. Toisaalta, kaikki eivät sulattaneet ajatusta, että jo kerran tehty työ, *Opera selectassa* painetut teokset, tehtäisiin uudestaan julkisilla varoilla. Opetusministeriö vaati jatkuvasti uusia perusteluja ja suunnitelmia vaikkakin suostui periaatteessa tukemaan projektin loppuunsaattamista.

Seuran johtomiehet olivat jo menettä uskonsa ”kansalliseen kulttuuritekoon”.

Seuran esimies uhkaa keskeyttää koko hankkeen, ellei tarvittavaa rahoitusta löydy ja toteaa, että ”kysymys ei voi olla muusta kuin siitä, pidetäänkö Porthanin koottujen teosten julkaisemista tärkeänä vai ei” (*Uusi Suomi* 10.11.1976). Lopulta Opetusministeriöltä saatiin periaatepäätös Porthanin *Opera omnia* -hankkeen kokonaisrahoituksesta.

Estetiikkaa, kirjallisuudenhistoriaa, retoriikkaa ja filosofiaa

Kun mm. suomalaista kansanrunoutta ja taikauskkoa käsittelevä osa IX, johon johdannon on kirjoittanut kouluneuvos

Eeva Matinoli, ilmestyi lopulta v. 1993, huomattiin, että julkaistavaa aineistoa on vielä runsaasti jäljellä, enemmän kuin mitä mahtuisi suunniteltuun viimeiseen eli kymmenenteen osaan. Suunnitelmaa tarkistettiin ja tällöin sovittiin Opetusministeriön kanssa, että sarjan lopullinen kokonaislaajuus olisi 13 osaa. Jäljellä oleva aineisto päätettiin julkaista aiheenmukaisesti, niin että osat antaisivat jäsenllyyn kuvan Porthanin opetuksesta ja kirjallisesta toiminnasta. Näin tulivat julki estetiikkaa, kirjallisuudentutkimusta, retoriikkaa ja filosofiaa käsittelevät osat X ja XI vuosina 1998–2003. Aihepiirien parhaat asiantuntijat professorit *Hannu K. Riikonen*, *Matti Klinge* ja *Juhani Pietarinen* kirjoittivat niteisiin tieteelliset johdannot.

Porthan Suomen historian ja Suomen maantieteen tuntemuksen edistäjänä

Kokonaiskuva Porthanin kirjallisesta toiminnasta ei vielä näyttänyt ehjältä. Puuttui aineistoa, joka kuvastaa Porthanin toimintaa yliopiston opettajana ja historian tutkijana, ja aineistoa, jolla Porthan teki Suomen maantieteen tunnetuksi. Tästä johtuen seura teki vielä viimeisen julkaisusuunnitelman siltä perustalta, että Porthanin Kootut teokset, *Opera omnia*, sisältää ”kaiken” kohtuudella kerättävissä olevan Porthanin kirjallisen tuotannon ja että viimeisissä osissa painotetaan Porthanin toiminnan kahta keskeistä kohdetta: **Suomen historia asiakirjalähteitten valossa ja Suomi suomalaisten itsensä kuvaamana**. Suunnitelman laati tämän artikkelin kirjoittaja ja se hyväksyttiin v. 2004. Tämän jälkeen OPM on säännöllisesti tukenut hanketta sen loppuun saattamiseksi.

Vuonna 2005 ilmestyi osa XII, jonka pääsisältönä ovat Porthanin käyttämät **Suomen keskiajan historian lähteet**. Osan johdannossa ja liitteissä analysoidaan Porthanin historiantutkimuksen menetelmiä ja hänen opetus- ja ohjausmenetelmiään. Analyysit perustuvat Porthanin käyttämiin asiakirjalähteisiin ja hänen latinankielisiin väitösteeseihinsä.

Osa XIII tuli valmiiksi kesäkuussa 2007 ja se sisältää pääosin Åbo Tidningarissa ilmestyneitä Suomen väestöä, yhteiskuntaa, liikenneyhteyksiä, taloutta ja maantiedettä koskevia artikkeleita, kaupunki- ja pitäjäkuvauksia eri puolelta Suomea sekä Porthanin Tuneldin Maantieteeseen kirjoittaman Suomen ja Suomen maakuntien kuvauksen. **Viimeisessä osassa on konkreettinen kuva Suomen kansasta ja Suomen maasta 1700-luvun lopulla.**

Viimeisessä osassa esitellään Suomen maantiedettä ja taloutta seuraavien kolmen otsakkeen alla: 1. Väestö, yhteiskunta, liikenneyhteydet ja talous: mm. väestön kehitys ja elinkeinot vaikeitten sotavuosien jälkeen, tiet ja koskien perkaaminen, vesistöt liikenneväylinä, metsät, puutarhanhoito, maanviljely, Karjalan kreikkalaiskatoliset seurakunnat, Ruotsin suomalaisten tavat ja asutus. 2. Pitäjän- ja kaupunkikuvauksia: mm. Viitasaari, Paltamo, Kokkola, Utsjoki, Sodankylä, Taivassalo, Isokyrö, Vöyri, Lapua, Orivesi, Mikkeli, Sotkamo. 3. Koko Suomen kuvaus: Suomi-tietouden lisäyksiä ja korjauksia maantieteen oppikirjoihin, Porthanin osuus Tuneldin maantieteen vuoden 1795 painokseen, Ahvenanmaa, Porthanin Suomen kuvaus Schlözerin Kirjeenvaihdossa. Tekstien jatkona ovat yksityiskohtaiset henkilö-, asia- ja paikannimihakemistot. Laajassa suomen- ja ruotsinkielisessä johdannossa dosentti *Allan Tiitta* käsittelee Porthanin toimintaa Suomen maantieteen tuntemuksen edistäjänä.

— **Voidaan täydellä syyllä väittää, että Porthanin Koottujen teosten viimeinen osaa täyttää ne kaksi päätehtävää, jotka Porthan-Seura n. 70 vuotta sitten asetti hankkeelle: se on elävä kuvaus siitä, miten Porthan toimi parantaakseen Suomitietoutta, ja siinä julkaistut tekstit kuvaavat monipuolisesti ja hyvin konkreettisesti sitä, mitä suomalaiset olivat ja miltä Suomi näytti 1700-luvulla.** —

Julkaisun päättävissä liitteissä esitellään koko *Opera Omnia* –sarjan sisältö ja Porthanin kirjallisen tuotannon julkaisut sekä käännökset.

EPILOGI

Auraica *Scripta a Societate Porthan edita*

Saatuaan 70 vuotta jatkuneen hankkeensa, Porthanin koottujen teosten (*Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia* I-XIII) toimittamisen, valmiiksi seura on päättänyt jatkaa julkaisutoimintaa perustamalla verkkojulkaisun, jossa julkaistavat sisällöltään oppihistorialliset tutkimukset keskittyvät erityisesti Turun Akatemian ja Porthanin aikaan.

Lehden nimi *AURAICA. Scripta a Societate Porthan edita* ("Porthan-Seuran julkaisuja", "Skrifter utgivna av Porthan Sällskapet") viittaa monella tavalla tulevan lehden suunniteltuun sisältöön, Turun Akatemiaan (*Academia Auraica*), Porthaniin (vrt. esim. Porthanin toimittama "Tidningar utgifne af et Sällskap i Åbo") ja Porthan-Seuran edellä kuvattuun toimintaan: esitelmät, "Länsi" -lehti ja Porthanin koottujen teosten julkaisu *Opera omnia. Libri a Societate Porthan editi*.

Verkkojulkaisu antaa mahdollisuuden täydentää *Opera omniaa* Porthania ja hänen teoksiaan koskevilla tutkimuksilla. Erityisesti on tarpeen esitellä sellaista Porthanin kirjallista tuotantoa, jota on vielä puutteellisesti julkaistu, mm. kasvatustieteitä, psykologiaa, runoutta ja kirjallisuutta. Lisäksi Porthan-Seuran toiminta, seuran piirissä pidetyt esitelmät ja *Opera omnia* osien johdantokirjoitukset osoittavat, että on runsaasti Porthanin aikaan ja Porthaniin itseensä liittyviä aiheita, joita tulisi tutkia tarkemmin. Esimerkiksi Porthanin akateemiseen tuotantoon liittyvät oheistekstit, mm. väitösteesit ja omistuskirjoitukset, ovat vielä lähes tutkimattomia. Aihepiiriä on esitelty *Opera omnia* osassa XII.⁹ Porthanin keräämä kansanrunous ja hänen tekemänsä käännökset suomesta latinan kielelle tarjoavat runsaasti kiinnostavia tutkimusaiheita; sama koskee Porthanin suomen kieltä ja suomen sukukieliä koskevia kirjoituksia (aineistoa on varsinkin osissa IX ja XIII). Valistuksen ajan hyötyfilosofian teoria ja käytäntö on aihepiiri, jossa riittää tutkittavaa; teoriaa on runsaasti Porthanin akateemisessa tuotannossa¹⁰ ja käytännön esimerkkejä hänen lehtikirjoituksissaan (tätä aihepiiriä on esitelty mm. osissa XI ja XIII). – Tässä muutamia puutteellisesti tutkittuja aiheita.

Porthanin asemaa historian tutkijana on tutkittu verraten paljon. Nyt tarvitaan tutkimuksia, joissa tutkijat käyttävät hyväkseen Porthanin keräämää runsasta Suomen (keskiajan) historian lähdeaineistoa. Porthanin historian tutkimuksen pääperiaatteena oli perustaa menneisyyttä koskevat väitteet ja tulokset huolella analysoituihin ja kriittisesti julkaistuihin alkuperäisdokumentteihin.¹¹ Tätä varten hän keräsi mahdollisimman täydellisen lähdeaineiston. Aineisto on nyt tutkijoiden saatavilla *Opera omnia* osissa VI–VIII, XII ja XIII. Ei tule myöskään unohtaa, että Porthan oli kirjastomies ja kirjojen sekä kirjallisen esitystavan tuntija¹² ja tutkija: osista V, X ja XI löytyy runsaasti tähän liittyviä mielenkiintoisia aiheita.

Porthanin toimeliaisuus ja monipuolinen kirjallinen tuotanto heijastavat koko Turun Akatemian toimintaa. Siksi Porthan-Seuran piirissä on käynyt ilmeiseksi, että tarvitaan julkaisukanavia, joissa käsitellään yleensä Turun akatemian aikaan liittyvää muidenkin kuin Porthanin kirjallista tuotantoa. Erityisesti kaivataan tutkijoiden avuksi Turun akatemian latinankielisten väitöskirjojen kommentoituja editioita ja käännöksiä.¹³ Esimerkiksi hyödyn aikakauden luonnontieteelliset väitöskirjat ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaat paikalliskuvaukset ovat antoisia käännös- ja tutkimustyön kohteita.

⁹ Toivo Viljamaa, Porthan väitöskirjojen ohjaajana / Porthan som handledare för dissertationer, *OO XII*, s. XVIII–XXVII, XXXVIII–XLIX ja s. 509–522. FM Inkeri Kinnari valmistelee aiheesta väitöstutkimusta.

¹⁰ Ks. Juhani Pietarinen, *OO XI:2*, s. IX–LXXVI.

¹¹ Porthanin kokoamista historian tutkimuksen lähteistä mm. Eero Matinelli, *OO VI*, s. IX–LXIII, ja Toivo Viljamaa, *OO XII*, s. IX–XVIII, XIX–XXXVIII ja s. 493–508.

¹² Porthanin kirjallisuutta, kieltä, taidetta ja estetiikkaan koskevia kirjoituksia käsittelee kattavasti Hannu K. Riikonen, *OO IX*, s. IX–XCV.

¹³ Porthanin teosten käännökset on lueteltu *OO XIII:n* liitteessä, s. 383–388.

Auraican ensimmäisessä osassa julkaistavat artikkelit pyrkivät antamaan kattavan kuvan niistä aiheista, joita kuluneitten vuosikymmenien aikana on esitelty Porthan-Seuran tilaisuuksissa ja julkaisuissa. Mukana on seuraavia aihekokonaisuuksia koskevia erillistutkimuksia: Porthan ja Harva suomalaisuuden ja suomalaisen kulttuuriperinnön tutkijoina, kansanrunous, suomalais-ugrilaiset kielet, saamen kieli, Suomen maantiede ja luonto, valistusajan biologia, ”hyödyn” aikakausi, Suomen taloudellinen kehitys ja Suomen sota.

Toivo Viljamaa

Professor emeritus, Porthan-Seuran esimies
[toivo.viljamaa \(apud\) sci.fi](mailto:toivo.viljamaa@apud.sci.fi)

Kirjallisuutta

- Cederberg, R. A., Porthan-forskningen och dess viktigaste uppgifter. *Lychnos* 1943: 130–147.
- Ikola, Osmo, Porthanin koottujen teosten julkaiseminen, *HistAik.* 1984: 65–66.
- Kerkkonen, Martti, Historiantutkimus kansallisena tieteenä ennen ja nyt. *HistAik.* 1977: 138–147.
- Linkomies, Edwin: arv. *Henrici Gabrielis Porthan Opera Omnia I. Valvoja-Aika* 1941: 10.
- Matinolli, Eero, H. G. Porthanin kirjallisesta jäämistöstä. *Turun HistArk.* 28/1973: 156–166.
- , H. G. Porthanin *Opera Selecta* I–V aikansa ilmiönä. *Aate ja yhteiskunta. Mikko Juvan juhla-kirja* (Helsinki 1978): 217–228.
- Perälä, Tauno, *Turun yliopisto 1920–1939*. Turku 1970.
- Riikonen, Hannu K., Porthanin kootut teokset – ikuisuusprojektin antia. *Tieteessä tapahtuu* 1999/6.
- Rinman, Sven: rec. *Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia II. Lychnos* 1964: 310–311.
- Tarmio, Timo, *Päin nousevan Suomen rantaa. Tutkijaprofiileja Turun yliopistosta*. Turku: Kirja–Aurora 2000
- Tiitta, Allan, H. G. Porthan Suomen maantieteen tuntemuksen edistäjänä. *Auraica* 1, 2008: 00–00.
- Viljamaa, Toivo, Porthanin kirjoitukset tärkeä perintö jälkipolville. *Turun Sanomat* 3.8.2004.
- Opera omnia (OO): Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia*. Edidit Porthan-Seura. I–XIII. Turku 1939–2007.
- Opera selecta (OS): Henrici Gabrielis Porthan Opera selecta* – H. G. Porthans skrifter i urval. I–V. Utg. af Finska Litteratursällskapet. Helsingfors 1859–1873.
- Porthan-Seuran vuosikertomukset 1936–2006.